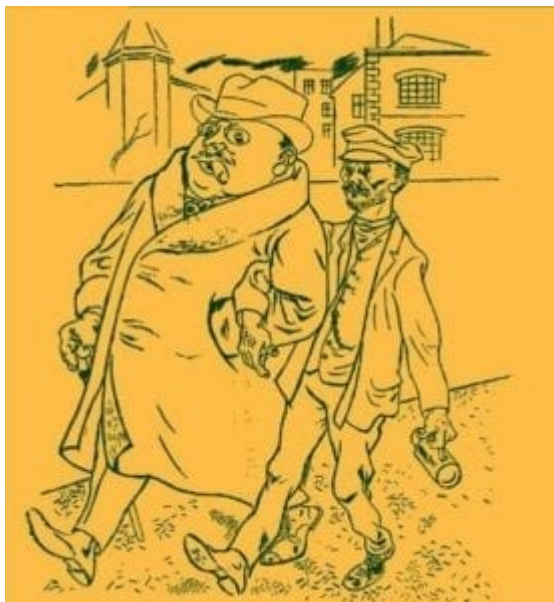

Autor: Karl Polanyi

Organizačním principem společnosti vytvářející tržní systém byl ekonomický liberalismus. Ačkoli se zrodil jako pouhá náklonnost k nebyrokratickým metodám, rozvinul se ve skutečnou víru ve světskou spásu člověku prostřednictvím seberegulujícího trhu.

Zasazovat politiku *laissez-faire* – jak se často děje – už do poloviny 18. století, kdy se toto heslo začalo ve Francii užívat, je naprosto nehistorické; s jistotou lze říci, že ještě po celé dvě generace nebyl ekonomický liberalismus ničím víc než občasnou tendencí. [1] Teprve ve dvacátých letech devatenáctého století začal hlásat tři klasické zásady: že pracovní síla by měla najít svou cenu na trhu, že tvorba peněz by měla být podřízena automatickému mechanismu a že zboží by mělo volně, bez zábrán nebo preferencí proudit ze země do země – stručně řečeno zásady trhu práce, zlatého standardu a volného obchodu. Tehdy se ekonomický liberalismus změnil v sekulární náboženství.

Na *laissez-faire* nebylo opravdu nic přirozeného; volné trhy by se nikdy nemohly vytvořit jen tím, že by se věcem nechal volný průběh. Ve třicátých a čtyřicátých letech došlo nejenom k nárůstu legislativy rušící restriktivní regulace, ale také k ohromnému zvětšení administrativních funkcí státu, který byl nyní vybaven ústřední byrokracií, schopnou plnit úkoly, jež stanovili vyznavači liberalismu. [2] *Laissez-faire* to nebyla metoda k dosažení nějaké věci, to byla sama věc, již se mělo dosáhnout.

Ekonomická historie odhaluje, že „nástup trhů“ nebyl rozhodně výsledkem postupného a spontánního vymaňování se ekonomické sféry z vládní kontroly. Právě naopak, trh byl výsledkem vědomého a nezřídka násilného zasahování ze strany vlády, která společnosti tržní organizaci vnucovala... I volný obchod a konkurence vyžadovaly intervence, jestliže měly fungovat. [3]

Před neomezeným působením tržního mechanismu je tedy třeba chránit i samotné kapitalistické podnikání. K ochraně obchodu před vynucenou deflací se rozvíjely od raných dob neplnohodnotné peníze. Bez zprostředkující role těchto umělých peněz nebyla žádná tržní ekonomika myslitelná. Základním nástrojem, který se vyvinul s cílem poskytnout ochranu, bez níž by trh pohltit své vlastní děti – obchodní podnikání všeho druhu – bylo nakonec moderní centrální bankovníctví. (...) Přívlastek „mezinárodní“ je tu nesmyslný, protože bankovníctví existuje pro bankéře, nikoli pro národy; transakce byly uskutečňovány nikoli mezi národy, ale mezi jednotlivci. (...) Politický svět přitom spoléhal na *haute finance* jako nikdy předtím N. M. Rothschilda nahradil jako demiurg omlazeného devatenáctého století J. P. Morgan.

Dvacátá léta dvacátého století pak viděla, jakou prestiž má ekonomický liberalismus na vrcholu svých sil. Stovky miliónů lidí zasáhla metla inflace; celé společenské třídy, celé národy byly vyvlastněny. Ústředním bodem politického myšlení vlád se stala stabilizace měn; nejvyšším cílem všech organizovaných snah v ekonomické oblasti byla obnova zlatého standardu. Za prubířský kámen racionality v politice se uznávalo splácení zahraničních půjček a návrat ke stabilní měně, a šlo-li o obnovení monetární integrity, žádné osobní utrpení, žádné omezení suverenity se nepokládalo za příliš velkou oběť. Strádání nezaměstnaných, které připravila o práci deflace; bída státních zaměstnanců propuštěných bez alespoň nějaké almužny; a dokonce i rezignace na národní práva a ztráta ústavních svobod byly chápány jako spravedlivá cena za splnění požadavku zdravého rozpočtu a zdravé měny, těchto *a priori* ekonomického liberalismu. [4]

Expandující tržní mechanismus postihl širokou škálu životně důležitých sociálních zájmů. Protipohyb proti ekonomickému liberalismu a *laissez-faire* měl pak všechny neomylné charakteristicky spontánní reakce. (...) Nazrál čas pro fašistické řešení. [5]

Z knihy *Velká transformace*, Brno 2003, překlad Jiří Svoboda. První anglické vydání 1944.

Poznámky DP:

1. Fyziokraté požadovali pouze volný export obilí, aby se rolníkům, nájemcům a vlastníkům půdy zajistily lepší příjmy. Co se ostatního týče, jejich *ordre naturel* nebyl ničím jiným než direktivním principem regulace průmyslu a zemědělství ze strany vlády. Představa seberegulujícího trhu jim ani nepřišla na mysl.

2. V Anglii byla v roce 1932 po politickém vítězství **střední třídy** např. přijata nejkrajnější podoba návrhu na úpravu tzv. Chudinského zákona a v platnost vstoupila bez jakéhokoli diskrečního období. Tato reforma vrhla venkovské lidi, které již dříve zábořily o domovy a pole, na pracovní trh: rozsáhlé masy obyvatel se vládními legislativními zásahy přeměnily v bezmocné migranty dělnických periferií. Sociální pohroma je primárně jev kulturní, ne ekonomický: dezintegrace kulturního prostředí této vrstvy, rozklad institucí, v nichž byla zakotvena její sociální existence, vedl ke ztrátě sebeúcty a standardů jak to ukázaly romány Dickense či Zoly. Tento tlak na „flexibilitu pracujících“ je liberalismu vlastní – a za současného oslabování jejich po válce dobytých pozic (útoky na sociální stát aj.) může

opět nabýt divokých a odpudivých podob.

3. Tady se začíná redukce státu a vlád na služebníky průmyslu, obchodu a kapitálu. Omezenost této správní funkce pak vede k tomu, že se teď mnozí nerozpakují chtít stát řídit jako „firmu“.

4. Tyto řádky ukazují, o kolik je dnes „požadavek“ exponentů ekonomického liberalismu nižší: nějak vydržet a urvat co nejvíc.

5. Polanyi, který byl proti fašismu, ho charakterizoval mj. takto: *„Existovalo-li kdy politické hnutí, které reagovalo na potřeby objektivní situace a nebylo výsledkem náhodných příčin, byl to fašismus (...) Mezi jeho mimořádně rozmanité předzvěsti patřily takzvaná univerzalistická filosofie Othmara Spanna v Rakousku, poezie Stefana Geoga a kosmogonický romantismus Ludwiga Klagese v Německu, erotický vitalismus D. H. Lawrence v Anglii nebo kult politického mýtu Georgese Sorela ve Francii (...) Fašismus vyústil v celkovou transformaci výrazně sociálního typu. Pronikal téměř do každé oblasti lidské aktivity, ať už politické nebo ekonomické, kulturní, filosofické, umělecké či náboženské. Do určité míry se spojoval s lokálními a věcně aktuálními tendencemi (...) střety konzervativců a fašistů se týkaly hlavně míry, kterou měli mít fašisté na kontrarevolučním podniku. Fašismus byl totiž revoluční tendencí namířenou stejně tak proti konzervatismu, jako proti rivalizující revoluční síle socialismu. To nevyklučovalo, aby fašisté usilovali o moc v politické oblasti tím, že nabízeli kontrarevoluci své služby. Naopak, právo na vládu si nárokovali s tím, že konzervatismus je údajně neschopen vypořádat se se svým úkolem (tzn. potlačením marxistického socialismu a plutokratického kapitalismu)... Rodící se fašistické hnutí se samo téměř všude postavilo do služeb národní otázky; stěží by bez tohoto ‚cestovního‘ úkolu mohlo přežít, tyto věci však byly jen odrazovými můstkami; v jiných případech brnkal fašismus na pacifistickou a izolacionistickou notu (...) a katolický fašismus byl antinacionalistický z principu (...) Podobná hnutí v Holandsku a Norsku byla nenacionalistická a hraničila až s vlastizradou - Quisling může být synonymem dobrého fašisty, ale jistě ne pro dobrého vlastence (...) ve Francii stejně jako ve Velké Británii byl fašismus rozhodujícím způsobem oslaben svým antivlastenectvím. Jak vidíme, **evropský fašismus** byl ve dvacátých letech spojen s nacionalistickými a kontrarevolučními tendencemi jen náhodou. Byl to případ symbiózy mezi hnutími nezávislého původu, která se navzájem posilovala a vytvářela dojem zásadní podobnosti, zatímco byla vlastně nepříbuzná.“* Tento stručný, ale ostrý pohled na fašismus ukazuje zaslepenost těch, kteří z něj u nás ještě včera našli např. L. Bátoru, Národní stranu nebo T. Vandase.

Související odkazy:

Michal Černý: Inspirujme se u tradičních ekonomik, Alternativa zdola.

Nada Johanisová: Seberegulující trh je nebezpečná utopie, Sedmá generace.